

AHMET RIZA'NIN KADIN EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

İsmail GÜVEN

Özet

Ahmet Rıza Türk düşünce hayatının en önemli düşünürlerinden biridir. Bu çalışmada, onun kadın eğitimine ilişkin görüşleri ele alınmış ve değerlendirilmiştir. A.Rıza toplumu organik olarak gören bir düşünür olarak, kadınların eğitilmesinin toplumun bir bütün olarak eğitilmesini getireceğini kabul etmektedir. Ona göre Osmanlı toplumunda kadının geri kalmasının en önemli nedenleri kadının toplumsal ve ekonomik hayatta yer almaması ve Avrupa'yı taklittir. Ayrıca haçlı savaşları, toplumsal çözümler gibi olgular da kadın eğitimini engellemiştir. Toplumun ilerlemesi için kadınların erkekle aynı haklara sahip olması gerektiğini, kadınların eğitilmemesinde erkeklerin de rolünün olduğunu belirten A.Rıza ana-baba eğitimi ve erken çocukluk eğitimi konusunda önemli düşünceleri ileri sürmüştür. Tüm bu düşüncelerini Comte'un anlayışına dayalı olarak temellendirmiştir.

Abstract

Ahmet Rıza was one of the important thinkers of Turkish history of thought. His ideas on women education are studied in this article. A.. Rıza who perceived society as an organic whole accepted that educating the women meant educating the society as whole. For him, one of the important reasons of women's illiteracy in Ottoman Emperor was the imitation of the women in Ottoman Emperor to the Europe without any questioning and not participate into the social and economic life. The crusade's battles and social degeneration were the other reasons of the illiteracy of women in Ottoman society. A.Rıza stated that women and men had to be equal in the society. He prompted the importance of parent education and early childhood education. To formulate his ideas A.Rıza was inspired by the theories of Comte.

A-Giriş

Batı'da kadın yüzyıllar boyunca erkeğe bağımlı ve onun buyruğu altında ve herşeyden önce yuvaya bağlı olarak yaşamıştır. Hem hukuksal hem de dinsel açıdan kadın toplumda geri planda kalmıştır. Bunun yanısıra diğer bilim alanlarında da kadının geliştirilmesine ilişkin olumlu görüşler bulmak çok zordur. Hatta felsefe ve diğer bilimler de doğanın kadının erkeğe bağımlı olması gerektiği konusunda fikir birliği etmişlerdir (Caporal, 1999, s.2).

Aynı etkenler, Osmanlı İmparatorluğunda'da kadını erkeğe bağımlı kılmak için bir araya gelmiştir. Bununla birlikte, İslamın doğası ve Osmanlı devletinin teokratik yapısı nedeniyle din burada özel bir yer almıştır. Avrupa'daki ideolojik gelişimle birlikte kadının yeri ve konumu da değişmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan her ideolojik hareket belki biraz geç de olsa kısmen Osmanlı İmparatorluğunda da yankısını bulmuştur. Batılı tarzda açılan eğitim kurumları ve yeni oluşan Türk düşünce hayatındaki düşünürler batıdaki düşünceleri Osmanlı toplumuna da aktarmaya başlamışlardır.

Türk toplumunda kadın eğitimi konusuna devletin sahip çıkması ve kendi görevi olarak girmesi çok geç dönemlere rastlamıştır. İlk çabalar Tanzimatla birlikte ortaya çıkan gazetelerde ve yazın hayatında (roman, hikaye vb.) yer almıştır. Kadın konusunu ilk işleyenler Namık Kemal, Şinasi gibi yazarlar olmuşlardır. Bu yazarların Avrupa ile yakından iletişimi ve Avrupa'da gerçekleşen yenilikleri yakından izlemelerinin burada önemli bir payı olmuştur. Özellikle "İbret" gazetesi kadın okurların mektuplarını yayınlamakta tereddüt etmemiştir (Caporal, 1999, s.60). Aslında Osmanlı toplumunda uzun yıllar boyu kadın konusunun yazın alanında fazla işlenmemiş olması ya da konuya tereddütlü yaklaşılması kadın eğitimi ve kadının toplumsal hayattaki yeri hakkında kısır döngü oluşmasına yol açmıştır. Bu nedenle toplumun kadın eğitiminin önemini kavraması da oldukça güç olmuştur.

Bunun kuşkusuz farklı nedenleri vardı. Bunlardan birisi, kadın-erkek eşitsizliği nedeniyle kadınların haklarını uzun yıllar elde edememeleriydi. Ayrıca, kadının toplumsal ve çalışma hayatına (tarla ve kendi iş yerlerinde çalışması dışında) geç girmesi gibi olgular da kadın eğitimine verilen önemi azaltmıştı. Asıl sorun Türklerin Orta Asya'dan göç etmesinden sonra başladı.

Eski Türkler'de kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik vardı. Şölenlerde, kurultaylarda, tapınma ve törenlerde, savaş ve barış kurullarında hatun ile hakan aynı anda yer almaktaydı. Göçlerden ve Anadolu'ya yerleştikten sonra, İslamiyeti kabul ve Araplarla karşılaşılma gibi olgularla, Türklerin yeni bir kültürü benimsemeleri, kadının kamu alanındaki yerini yetirmesine neden olmasının yanı sıra, aile yapısının içinde de bağımsızlığını yitirmesine neden olmuştur. Halife sultanların çıkarttıkları fermanlarla kadınların kamusal yaşama geçmeleri iyice engellenmiştir. Bu fermanların bazılarında bu konu şöyle dile getirilmiştir: "Kadınların muhalebici dükkanlarına girmesi yasaklanmıştır" (23 Muharrem (hicri 981) "Kadınların mesire yerlerine gitmeleri yasaklanmıştır" (hicri 1165) "Kadınlar, ancak haftanın dört günü sokağa çıkabilirler"(II. Osman) "Kadınların sokakta babaları ve oğulları ile yürüme, aynı arabalara binmeleri, belli meydanları geçmeleri yasaktır" (Hicri 1278)(Abadan, 1982, s.). Sosyal ve siyasi hayattaki bu düzenlemeler, doğrudan doğruya kadın eğitimini de etkilemiştir. Kadınlar uzun yıllar birçok haklarından olduğu gibi eğitim haklarından da yoksun bırakılmışlardır. Devletin, vatandaşlarının eğitimini almaması ya da eğitim hakkını eşit olarak dağıtamaması da hem genel anlamda eğitimi hem de özel anlamda kadın eğitimini de olumsuz yönde etkilemiştir. Uzun yüzyıllar boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'nda öğretim özel girişime terk edilmiştir. Kızlar, din eğitimi veren kurumlar dışında yüksek öğretim olanağını bulamamışlardır.

Osmanlı devletinde kadın eğitiminin geri planda bırakılması Cumhuriyet Türkiye'sini de etkilemiştir. Osmanlı devletinde devletin eğitimi kendi görevi olarak görüp toplumun tüm kademelerine yayması da oldukça geç dönemlere rastlar. İlk çabalara batılılaşmanın başladığı yıllar olarak gösterilen Tanzimat döneminde rastlamaktayız. Bu dönemde, devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak eğitim görülmüştür. İlk kez bu dönemde kızlar için orta dereceli okullar açılmıştır. 1876 tarihli Kanuni Esasi'de şöyle deniyordu; (Madde 1) "öğretim işini herkes özgürce yapabilir, ilgili kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel öğretim yapmaya izinlidir. (Madde 3) Osmanlı toplumunda yaşayan bireylerin tümü için ilköğretim zorunlu olacak ve ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirlenecektir"(Akyüz, 1997, s.137-195) II. Meşrutiyet Devrinde arka arkaya gelen savaşların değiştirdiği sosyo-ekonomik ortam, kadın eğitiminin batılı toplumlarda önceki dönemlere göre daha önemle ele alınıp geliştirilmesiyle devlet

adamlarının konunun önemini kavramalarıyla birlikte, gelişen milliyetçilik akımı sonunda kadın hak ve eğitimi ile ilgili koşullar ve düşünceleri de değiştirmeye başlamıştır. 20. yy'da dünyadaki hızlı değişimler ve ortaya çıkan toplumsal çözümler gibi olgular kadınların toplumsal ve ekonomik hayata daha çok katılmalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Sanayileşme ve makinalaşma ile birlikte, işlerin artık fiziksel güçten çok zihinsel gücün kullanmayı gerektirmesi, kadının ekonomik yaşamda ve üretimde yer almasına yardım ettiği de bir başka olguydu. Bunlar Osmanlı toplumunu da dolaylı ve doğrudan etkilemiştir (Koçer, 1975, s.27-28).

B- Kadın Eğitimi Konusunda Somut Gelişmeler: II. Meşrutiyet'in Etkisi

1908 Meşrutiyet devriminden beri eğitim sorununun, özellikle kadın eğitimi sorunu zihinleri meşgul ediyordu. Osmanlı basınında eğitim ve özellikle kadın hakları ve eğitimine ilişkin düşüncelerin yoğunluk kazandığı da bilinmektedir. Kadınların eğitimi konusunda, her değişikliğe karşı çıkan birkaç İslamcı dışında tüm aydın çevreler bunu gerekli görmekte ve olumlu karşılamaktaydı. Bu dönemde kadın eğitimi ile ilgili olarak reform ve ilerleme sayılabilecek önemli atılımlar yapılmıştır.

Öğretimin değişik düzeylerini ilgilendiren reformların bütünü bizi yanıltmamalı. Kadınların büyük çoğunluğunun gerçekleştirilen ilerlemelerin çok uzağında kalmaları yüzünden bu reformlar yüzeysel kalmıştır. Ancak yönetsel açıdan yaşanan değişikliklerle birtakım haklar elde edilmesine ilişkin adımlar atılmıştır. Bu hakları da verenler çoğunluğu Avrupa'yı görmüş olan Jön Türkler olmuşlardır. Jön Türkler yasama ve hukuksal açıdan kadınlara birçok haklar getiren reformlar yapmışlardır. Jön Türkler birçok düşünür ve aydın kadroyu içinde barındırmıştır. Bu düşünürler kadın hakları ve eğitimle ilgili düşünceler ileri sürüp toplumu aydınlatmaya çalışmışlardır. Kadın hakları ve kadın eğitimi ile ilgili önemli eserlerden biri de Jön Türk'lerin öncülerinden (daha sonra görüş ayrılığı nedeniyle ayrılan) olan Ahmet Rıza Bey tarafından oluşturulmuştur. A.Rıza'nın yazmış olduğu "Vazife ve Mesuliyet" başlıklı eserinin üçüncü cildi "Kadın" konusuna kadın eğitimine ayrılmıştır.

Bu noktada A.Rıza'nın eğitim tarihindeki yerini kavrayabilmek için kısaca hayatından söz etmek yararlı olacaktır. A.Rıza, 1858'de

Boğaziçi'nde Vaniköy'de doğmuştur. Babası, Ali bey (İngiliz lakaplı), Annesi ise Avusturya asıllıdır. Batılı bir anlayışla yetişmiş olan A.Rıza, Paris' te tarım öğrenimi görmüş, daha sonra Bursa'da maarif müdürlüğü yapmış, Jön Türk hareketinin önde gelen liderleri arasında yer almıştır (Mardin, 1992, s.174).

A.Rıza, sosyal politik, ekonomik ve eğitim gibi konulara ilişkin olarak, birçok dergi ve gazetede yazılar yazmış, layihalar da dahil olmak üzere önemli eserler vermiştir. ¹ II. Meşrutiyet döneminde önemli siyasi görevlerde bulunmuştur. Meşverette siyasi ve eğitimsel yazılar yazmış devrin padişahına layihalar göndermiştir. Bu yazı ve layihalarında devletin kurtuluşunu kitlelerin eğitilmesinde, kızların okutulmasında ve eğitimin niteliğinin yükseltilmesinde görmüştür (Akyüz, 1997, s.228). Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin gibi düşünürler, Abdulhamid'in tahttan indirilmesi, Kanuni Esasi ve Meşrutiyet gibi konulardan çok, büyük ölçekli değişimler ve sosyal konulara yönelmişlerdir. Bu nedenle her ikisi de eserlerinde bunları vurgulamış ve ön plana almışlardır (Güven, 1999, s.51). II. Meşrutiyet dönemi öncesinde Osmanlı aydınları devletin kaderini uzun uzun düşünmeye başlamışlardı. A.Rıza da bu konuda oldukça somut düşünceler ileri sürmüş ve toplumun gerilemesinde kadınların eğitimsizliğini bir neden olarak ortaya koymuştu. Özellikle Comte'dan almış olduğu düşünsel birikimi yazılarına da yansıtmıştır. Ahmet Rıza'nın Comte'culuğu başlı başına bir inceleme konusudur.

A.Rıza Bursa'da Milli eğitim müdürü iken Abdulhamid'e sunduğu "Bursa Milli Eğitiminin Islahı ile ilgili Raporunda; "Şimdiye kadar zararından başka hiçbir yararı görülmeyen eski yöntemi tamamen atmaya . . . Alfabe kitabı okumak, defter tutmak gibi düzeyde kalan öğretimden yarar gelmeyeceğinden maarifin her halde yenileştirilmesi gerektiğini düşünerek bu gibi ıslahat yollarından hayırlı olan orta yolu seçmek zorunda kaldım" diyerek, layihanın gerekçesini açıklamıştır (Su, 1977 s.265-266). Ahmet Rıza genel düşünce olarak denge ve düzen anlayışını eğitim hayatına sokmayı hedeflemiştir. Kuşkusuz o zamanın

¹ A. Rıza'nın bazı önemli eserleri şunlardır; Fransızca Tolerance Musulmanane, 1897, Paris, Eshoc-de Turquie, 1920, La Faillite Morale De la politique O'ccidentale en Orient, Meşveret'in Fransızca ekinde yazmış olduğu makaleler, Layihaları, Hatırat, ve a)Padişah ve Şehzadeler, b)Asker, c)Kadın olmak üzere üç bölümden Oluşan Vazife ve Mesuliyet, Almanca yayımlanmış Die Neue Aera (Yeni Çağ) başlıklı makalesi. (Bak. İsmail Güven "Ahmet Rıza'nın Kaleminden II. Meşrutiyet" Tarih ve Toplum Şubat, 1999, Cilt 31, sayı 182) İletişim Yayınları, İstanbul, s.51. Ayrıca bak. Mardin, 1992)

koşulları için A.Rıza'nın bu düşüncelerini doğal karşılamak gerekir. Öğretimin günümüzde de oldukça yakınılan bir yönüne işaret eden A.Rıza, yüzeysel ve işe yaramaz bilginin topluma getirileri konusunda şüphelidir. Bu olgu Türk eğitim sisteminin yıllarca yaşamış olduğu bir gerçeği yansıtmaktaydı. Bu açıdan A.Rıza'nın Comte'dan almış olduğu düşüncelerinin etkilerini burada da görmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi düzen ve statik dengeye ilişkin olanlardı. Düzen ve denge Comte'da temel olarak yer alan iki düşünceydi.

A.Rıza layıhanının devamında ilkokulların durumunu anlatırken kızların eğitiminin mevcut durumda yok denecek kadar az olduğunu belirterek şöyle devam ediyor; “ Benden önceki müdür zamanında Nezaret-i Celilelerine (Yüksek Bakanlıklarına) bir tasarı gönderilerek vilayet merkezinde 47 erkek ve 24 kız okulu olduğu belirtilmiş ise de Bursa'da erkeklere özgü yalnız 23 ilkokul ve 1200 öğrenci bulunup kızlar bir takım özel evlerde ve düzgün olmayan halde okuduklarından kızlara özgü okullar yok gibidir. ”(Su, 1978, s.270-71). Erkek egemen toplum yapısının yanısıra eğitim hizmetinin dağıtılmasındaki dengesizlik ve çarpıklıklara işaret eden A.Rıza, kızların eğitiminin geri kalmasını okulların ve eğitim sisteminin öğelerinin tam olarak düzenlenmemiş olmasına bağlamaktadır. Bu durum Cumhuriyet Türkiye'sine de miras kalmıştır. Kadınların eğitilmesi uzun süre istenen düzeye çeşitli nedenlerden dolayı (din, gelenek vb) çıkamamıştır.

Ahmet Rıza “Meşveret” ilk sayısında İttihat ve Terakki'nin programı diye bazı ilkeler ortaya koymuştu. Fakat daha sonra İttihatçılarla ters düşmüştü (Akşin, 1987, s.12). İttihatçılardan gündelik siyaset üzerine Batının düşünce hayatını derinden inceleyecek kimse çıkmıyordu. A.Rıza türlü nedenlerle zamanında oldukça tutulan pozitivism akımına bağlı olduğunu belirtmekteydi. 1896'da Abdulhamid'e verdiği layihalardan söz eden bir risalesinin ön sözünde “Maarifin ıslahına dair arz ettiğim layıhanın hiçbir faydası görülmedi” dedikten sonra “devlet ve milletin istikbali tehlikededir” diyerek eğitime verilmesi gereken önemi belirtmekteydi (Ülken, 1977, s.127)

Eğitim, A.Rıza için hümanist anlamda insanın kendi kendini bulmasına yarayacak bir araç değil, bireye toplum içindeki görevlerinin nelerden ibaret olduğunu gösterecek bir araçtı. A.Rıza'nın altı layıhasının da konusunun eğitim olması bu açıdan yorumlanabilir.

Eğitime karşı gösterdiği bu temel ilginin yanı başında A.Rıza “ zühd-ü takva perdesiyle fikir ve niyetini örten ve halkın cehlinden ve zaaf-ı kalbinden istifadeye çalışan mürailelere ve münafıklara” karşı yöneliyor, tekke şeyhlerine karşı cephe alıyordu. Burada da Comte’un anlayışla paralellikler kurmak mümkündür. Comte’un formülü “Ordre et Progress” (düzen ve ilerleme) idi. Bunların A.Rıza’nın düşüncelerini kapsadığı açıktır (Mardin, 1992, s.182-183)

A.Rıza; Comte’un kadınla ilgili düşüncelerinin etkilerinin yansıdığı “Kadınlar” başlıklı çalışmasında; II. Meşrutiyet dönemindeki izlenimlerini ve bugün için geçerli olan bazı düşünceleri ileri sürmüştür. Bu düşüncelerin cesaretle ileri sürülmesinde II. Meşrutiyet döneminin getirdiği özgürlük ortamı da rol oynamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde siyasi hayat ve düşünce hareketleri birden canlanmış, yaygın özgürlüğüne kavuşmanın yanı sıra, özellikle Balkan Savaşları, aydınları toplumsal sorunları ve dertleri acımasız bir dille ortaya koymaya itmiştir. Eğitim sorunları da, üzerinde önemle durulan bir alan olmuştur. Balkan Savaşları ve felaketlerinden sonra “çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır” şeklinde bir görüş benimsenmiştir. Özellikle Balkan Savaşlarına kadar “taassup” nedeniyle kızların eğitimi konusunda verimli çalışılmamış, fakat Balkan felaketlerinden sonra “taassup azalmış, daha cesurca ve etkili çalışmalar yapılabilmiştir”Kızlar için ilk kez bir yüksek öğretim kurumu açılmıştır. Kadınlar devlet dairelerinde memur olarak çalışmaya, böylece öğretmenlik dışında başka hizmetlere geçmeye başlamışlardır (Akyüz, 1997, s.229-230). Bu olgularla birlikte, kadınların statüsü toplumda daha rahat tartışılmaya başlamış, kadın dernekleri kurulmaya çalışılmış, düşünürler bu konuda kitap ve makaleler yazmışlardır.

A.Rıza, kadın erkek eşitliği konusunda doğrudan görüş bildiren düşünürlerimizden biridir. “Kadın” başlıklı eserinin ön sözüne şöyle başlamaktadır “ Bir kavmin ahlak ve medeniyeti ile kadınlarının durum ve statüsü arasında yakın ilişki vardır. Toplum bir teraziye benzetilirse, terazinin bir gözü kadın diğeri ise erkektir. Her iki gözde yer alanların eşit değerde olmasıyla toplumda denge sağlanabilir. Kadın ve erkeğin görevleri düzgün bir şekilde oluşturulmıyorsa, biri diğeri yaptıgını yıkar. "(Rıza, (Hicri 1324) s.1). A.Rıza, kadın erkek eşitliği konusundaki düşüncelerini toplumdaki eşitlik düşüncesiyle birleştirmektedir. Kadın, erkek eşitliğinin batıdaki şekliyle düzenlenmesinin Osmanlı toplumsal

yaşamına girmesinin ilk adımları olarak görmek mümkündür. Aslında kadınların toplumda yer almasına ilişkin bu çabalar II. Meşrutiyet yıllarından sonra daha da ivme kazanmıştı. Bunu o dönemde yayımlanan kitaplar ve gazetelerde de görmek mümkündür. Osmanlı düşünürleri, kadınlar hakkındaki yazılara kitaplarında yer vermelerinin yanı sıra, "Nisvan"(kadın) adında bir dergi de çıkarılmış, kadın başlıklı kitapların sayısında birden bire artış olmuştur. Bunun, Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan düşünce akımları ve yeni düşüncelerin Osmanlıya girmesiyle yakından ilişkisi vardır. Bu eserlerde kadının geri kalma nedenleri ve sorunları tartışılmış ve çözüm önerileri de getirilmiştir. A.Rıza'da bu konuda birçok yazı yazmıştır.

A.Rıza; kadının Osmanlı toplumunda geri kalış nedenlerini İslam dinin yanlış yorumlanmasına bağlamaktadır. Bu konuda "İslamın ilk dönemlerinde kadınlar toplumdaki genel işlere katılır ve ilerlemelerde erkeklerle beraber olurdu. Eski Türklerde kadın erkekle yönetim işlerini paylaşmaktaydı. İslamı kabul ettikten sonra, dinin yayılması, ailenin gelişmesine kadınların katkıları olmuştur. Peygamber hanımları aktardıkları hadislerle birçok dini sorunun çözülmesine yardımcı olmuştur. İslamın ilk dönemlerinde fıkıh derslerine giren, fetva veren, dinin yayılmasına hizmet eden nice Ayşe'ler (peygamberin karısı örnek veriliyor) gelmiştir..." diyerek, İslam'ın ilk dönemlerinde kadınların eğitim işleriyle ilgilendiklerini, daha sonra daha sonraki gelişmeler nedeniyle toplumda kadının statüsünün düşmesine ve kadına verilen değerin azalmasına dikkati çeken A.Rıza, kadın-erkek tarafından işlerin paylaşımı ve savaş da dahil olmak üzere kadın-erkek eşitliğinin yanlış yorumlandığını eklemektedir. A.Rıza, toplumda kadının yaptırım gücü üzerinde önemle durarak, bundan yararlanılması gerektiğini kabul etmekteydi. Bu konuya eserinde şöyle işaret etmektedir; "...kadınlar savaş zamanı gerileyen askere yardım etmiş, hatta Hz. Muhammed'e ilk karşı duranlar olmuşlardır. Aydınlanma döneminde ve daha sonraları da kadınlardan şairler, müderrisler, vezirler yetişmiş, bir çoğu, yalnız bilim ve sanatla değil, felsefe vb. alanlarda da ün kazanmışlardır. İslam devletleri ilk döneminde kadına önem verilmiştir. " (Rıza, 1324, s.1). Türklerin Orta Asya'dan sonra yeni bir din ve yeni bir yaşam anlayışını benimsemesi toplumsal yaşamın birçok alanında kadınların gerilemesine yol açmıştır. Kadınlar düşünsel ve eğitsel ve siyasi alanda ikinci plana itilmişlerdir. Özellikle sürekli yapılan savaşlar ve göçlerin etkisi bunda büyük olmuştur.

A.Rıza, İslam ülkelerinde kadına önem verilmemeye başlamasını, kadının statü kaybetmesi ve geri plana atılmasının Haçlı Savaşlarından sonraya rastladığını belirterek şöyle devam ediyor; “Haçlı saldırılarından Avrupa ile yapılan savaşlardan sonra, doğadaki sosyal durum değişti. Hıristiyanlarla ilişkilerin artması müslüman kadınların toplumdaki çekilmesi sonucunu doğurdu. Kadın topluma ilişkin işlerden uzak olarak yaşamaya başladı ve kızlar cehalet içinde kaldı ve eski önemlerini kaybettiler”(Rıza, 1324, s.2-5). Kadının cahil kalması ve toplumsal yaşamdan çekilmesiyle aile içinde de kadına verilen değerin azaldığını kabul eden A.Rıza, bunun sonucunda kadın ve erkek arasındaki eşitliğin bozulduğunu ve kadının manevi açıdan sömürüldüğünü böylece faziletini kaybettiğini bunun erkeğin faziletini de azalttığını kabul etmektedir. Organik bir toplum yapısını ön plana alan A.Rıza, bu düzenin sürdürülmesi için her alt birimin kendi görevini yerine getirmesini ve böylece toplumun ilerleme sağlayabileceğini ileri sürmekteydi. Kadının bu açıdan geri kalması organik olsa bile toplumdaki egemen anlayışın değişmesi karşısında pek bir işe yaramamıştır. Zaten yönetim biçimi ve yönetenlerin de kadının eğitimi konusunda somut girişimleri olmamıştır.

Benzer görüşleri “Kadınlarımız” başlıklı çalışmasında Celal Nuri (İleri) de öne sürmekteydi. “Kadınları bilgili olmayan bir ulus bilgili olamaz. Kadın esir değildir. Mal değildir. Tabiat onu, erkeğin eşi ve dostu olmak üzere meydana getirmiştir. Kör olası istibdat ve cehalet İslami açıdan kadına verilmiş olan hakları görmemiş, dinin amacını anlamamış, kadını basit bir dereceye indirmekle aileyi, çocukları, cemiyeti felakete götürmüştür”(Koçer, 1979, s.125).

Kadın erkek eşitsizliğinin ortaya çıkmasında ekonomik olguların önemli rol oynadığı bilinmektedir. Günümüz modern toplumlarında bile görülen bu olguya işaretler A.Rıza toplumsal çözümün Osmanlı devletinde kadının statüsünü geri bıraktığını kabul etmekteydi. Ona göre, Osmanlı toplumunda ortaya çıkan görücü usulü evlenmeler ve parasal evliliklerin de kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve kadının eğitimsel açıdan geri kalmasına yol açmıştır. Toplumdaki bu dengenin bozulmasının kadının geri kalmasında önemli rolü vardı. A.Rıza, bu nedenlerden dolayı Türk toplumunda şair, sanatçı ve bilimle uğraşan kadınların sayısının neredeyse yok denecek kadar az olduğunu ve onların da topluma fazla hizmet etmediklerini öne sürmektedir. Bunun Osmanlı sarayı için de geçerli olduğunu ve saraydaki kadınların bilgisizliği ve cahilliğinin Osmanlı devlet örgütünü de geri götürdüğünü,

vurgulandığı gibi Osmanlı devlet yapısına bakıldığında, kadınların eğitimine çok geç yıllarda başlanmıştır. Daha önce sıbyan mekteplerinde kız ve erkeklerin okutulması söz konusu olsa bile, asıl eğitimi oluşturan örgün eğitimdeki kademelerde kadınların haklarını çok az ya da çok geç aldıkları bir gerçektir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu olgu Tanzimat sonrası gelişmelerle ivme kazanacaktı. Kadın haklarındaki gelişmelerin yavaş olmasının nedenlerinden biri de kadın dernekleri ve kadın kuruluşlarının kurulmaması, kadınlara haklarının bildirilmemesi ya da bu konuda kadınların cahil bırakılmasıydı.

Kadınların eğitilmemesi, kadın kuruluşlarının oluşturulmaması, kadınların aydınlatılmaması gibi olgular kadının geri kalmasına ve topluma katılmasını güçleştirmiştir. Oysa ki batıda 1970'li yıllardaki kadın hareketlerinde baş rolü kadın dernekleri ve kadın kuruluşları oynamıştır. Kadının bu anlamda kurumsallaşması Osmanlı toplumunda gerçekleşmemiş, Cumhuriyet Türkiye'sinde ise bu haklar kadınlara hazır olarak sunulmuştur. Bunun değeri bir takım çevrelerce bilinmediğinden ve bir takım sosyo-ekonomi sorunlar nedeniyle anlaşılamamış, kadınlar Cumhuriyet Türkiye'sinde de geri kalmışlardır.

Bu konuda Osmanlı toplumundaki en önemli gelişme aslında 1876 tarihli Kanuni Esasi'yle getirilmişti Kanuni Esasi'nin 9. ve 10. maddeleri "Osmanlı toplumunda herkes hürdür ve hiç kimse kimsenin hak ve hürriyetine tecavüz edemez" demektedir. A. Rıza, Şeriat'ın daha ileri giderek "ilim ve iktidarı olan bir kadın kadılık edebilir" hükmünü ön plana çıkarmaktaydı. Bütün bunlara rağmen şeriatın kendilerine verdiği haklara karşılık bunları kullanmayıp (daha doğrusu kullanamayıp) erkeklerin eline bırakmalarını kadınlara yüklerken, onların bu haklar konusunda eğitilmemelerini de ayrıca bir sorun olarak ele almamaktaydı (Rıza, 1324, s.20):

Erkeklerin kadın haklarını çiğnemesi ve kendilerine bağımlı kılması bu konudaki en önemli eksikliklerdir. Bütün bunlara rağmen, kadının analık haklarını kimsenin elinden alamayacağını belirten A.Rıza, kadının bu açıdan haklarını koruması gerektiğini, çocuklarının eğitimini ellerine almalarının doğal hakları olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, Türk toplumundaki kadercilik ve otoriteye baş eğme anlayışının kadınlarda oldukça yüksek olduğunu belirten A.Rıza kadınların bu konuda da duyarsız bırakılmalarını ve kalmalarını eleştirmektedir.

Osmanlı döneminde eğitim kitlelere yayılmadığı için toplumun çoğunluğunun eğitilmediğini ve özellikle kadın eğitim konusunda yeterince önlem alınmadığı için kadınların Osmanlı toplumunda yaşayan azınlık ve müslüman olmayanlardan geri kaldıkları gerçektir. A.Rıza bu noktaya da değinerek, kadınların eğitimsizliği nedeniyle erkeklere bağımlı kaldıklarını ve istemedikleri halde evliliğe katlandıklarını bunun ise özel hayatta sorunlara yol açtığını belirtmektedir. Ona göre kadınlar erkeklerin kendilerine verdikleriyle yetinmeyip kendilerini geliştirselerdi daha iyi durumda olabilirlerdi. Bunu engelleyen şey ise, kadınların eğitimsizliğiydi. Kadınların bu duyarsızlıkları kocalarının kötü alışkanlıklar edinmesine ve kendilerine karşı zor kullanmalarına yol açmıştır. Kadın ve erkeğin sorumlulukları eşit paylaşmaması yükü kadınlara bırakmıştır. Kadınlara ilişkin olumsuz algıların kadınları zor durumda bırakması da kadının eğitimsizliğinin başka bir nedeni olmuştur. Kadının eğitimsizliği aynı zamanda evdeki maddi sorunlardan da kaynaklanmıştır. A.Rıza kadınların israf ve ekonomik olmayan davranışlarının erkekleri daha fazla çalışmaya ittiğini bunun ise evde sorunlara yol açtığını ve kadının yıprandığını belirtmiştir. Ona göre kadınların çocuk doğurmakla annelik görevini yerine getirmemektedir. Önemli olan, çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesi görevidir. A.Rıza, Osmanlı toplumunda kadının o anki haliyle almış olduğu eğitimin bunu yapmak için yeterli olmadığını bu nedenle çocukların yetişmiş olduğunu vurgulamıştır (Rıza, 1324, s.28).

Bu sorun günümüz Türkiye'sinde bile varlığını devam ettirmektedir. Özellikle kırsal kesimde kadın eğitiminin yetersiz oluşu, din, gelenekler erken evlenme vb. sosyal sebepler, çok çocukluluk gibi olgular kadınların çocuklarını iyi yetiştirmelerine engel olan sorunların başında gelmektedir.

A.Rıza kadın eğitiminin diğer bir boyutuna ise şöyle değinmektedir; "Çocuğu hakkıyla eğitenler topluma yüce duygulara sahip bireylerin yetişmesine bu suretle bütün milletin ıslahına ve huzura ermesine yardım ederler... Bugünkü kızlar, yarımın analarıdır. Kızı eğitmek, tüm milleti eğitmek demektir. Bu iş bizde tamamen kadının elinde olduğu için, bu konuda ortaya çıkan hatalardan kadınlar sorumludur. Çocuğu düzenliliğe, intizama, temizliğe ve başkalarını düşünmeye alıştırmak anaların görevidir. Zaten islamiyette de "İlim öğrenmek kadın ve erkeğe aynı oranda farzdır" örneğini vererek kadının eğitilmesi gerekliliğini bilimsel, sosyal ve dinsel açılarından irdelemektedir.

A.Rıza, kendi yaşadığı dönemde kadın eğitimin durumunu göstermek için, diğer devletlerle de karşılaştırmalara giderek Osmanlı toplumunda kadın eğitiminin hem nicel hem de nitel anlamda geri kalmasını eleştirmektedir. Avrupa’da eğitime olan talebi örnek vererek, Osmanlı toplumundaki çekingenlikleri ve taklitleri eleştirmektedir. Burada en büyük çaba ona göre kadınların kendisinden gelmeliydi.² Rusya’nın ilerlemesinde bu eğitilmiş kadınların önemli rolleri olduğunu belirten, A.Rıza, bizim kızlarımızın onları aynen taklit etmesinden çok, kendilerine özgü yönlerde gelişmelerini önermektedir.

Sonuç

A.Rıza, Osmanlı toplumunda kadın eğitiminin ve kadının geri kalmasının nedenlerini toplumsal, ekonomik ve siyasi açılardan yoruma tabi tutup dönemindeki tutuculuğa karşı önemli düşünceler ileri sürerek, Cumhuriyet döneminde kadın eğitimi için ilk adımları atanlardan biri olmuştur. Kadınların geri kalmasına, Osmanlı toplumunun Avrupa’yı körü körüne taklit etmesinin neden olduğunu belirterek bu konuyu eleştiren A.Rıza, kadınların bilim ve eğitime bir süs gibi bakmalarının yanlış olduğunu bunları sırf çağdaş ve Avrupalı görünmek uğruna yaptıklarını bunun ise kadın eğitimi olumsuz yönde etkilediğini belirtiyor. Osmanlı toplumunda, devletin kadın eğitimi kendi görevi olarak görmesinin çok geç dönemlere rastlaması, kadın eğitiminin geri kalmasına yol açmıştır. Öyle ki, karma eğitim bile sıbyan mektepleri dışında 1915 yılında Darülfünunda gerçekleşmişti. Karma eğitimin ilk kez üniversiter düzeyde gelişmesi de ilgi çekicidir. Ahmet Rıza’nın Cumhuriyet döneminde kadınların eğitilmesinin ön plana alınması konusunda da etkili olduğu söylenebilir. Ahmet Rıza’nın kadın eğitimiyle ilgili düşünceleri Comte’un aile, devlet ve ahlak gibi toplumsal olgularla bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Aile kurumuna verdiği önemle Comte’un

² A. Rıza 1906 yılında İsviçre’de Üniversitelere kaydolun 1517 kız öğrencinin olduğunu ve bunların 1240’nın Rusya’dan geldiğini söyleyerek, Osmanlı toplumunda kadın eğitimine ilişkin olguları somut bir karşılaştırma ve değerlendirmeye tabi tutuyor. Osmanlı toplumunda ise, kız rüştiyelerine bile kızların düzenli olarak gönderilmediğini söyleyen A. Rıza, gönderilenlerin çoğunun, yüzde doksanın son sınıfa ulaşmadan okuldan alındıklarını belirtiyor. Bunun en temel nedenlerinden biri olarak erken evlenmelerin yaygın olması ve toplumda “kadın okuyup da ne olacak” anlayışının yerleşmiş olmasına bağlıyor. Kadının okumasının önündeki en büyük engelin kadının okuyunca baştan çıkacağı anlayışının ise Avrupa’yı körü körüne taklit etmeyle bağlantılı olduğunu ileri sürüyor.

düşüncelerini devam ettirdiği de ayrı bir gerçektir. Comte'un düşüncelerinin otoriter yönünün bu eserine de yansıdığı kabul edilmelidir. Ahmet Rıza görünüşte İslama bağlı gibi görünmesine rağmen, uygulamada çok katı bir tutum sergilememiştir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Rıza (1324) "Kadın" **Vazife ve Mesuliyet**, Paris.
- Akyüz Yahya (1997) **Türk Eğitim Tarihi**, (Başlangıçtan 1997'ye) Genişletilmiş, 6. Baskı, İstanbul Kültür Koleji Yayınları, İstanbul.
- Akşin Sina (1987). **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çeri, Bahriye (1999). "Divan Edebiyatının Kadın Şairleri" **Gösteri**, Temmuz-Ağustos, ss.45, S.212, Hürriyet Yayınları, İstanbul
- Caporal, Bernard (1999). **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I**, Cumhuriyet Gaz. Yayınları, İstanbul
- Güven İsmail (1999). "Ahmet Rıza'nın Kaleminden II. Meşrutiyet" **Tarih ve Toplum**, Şubat, Cilt 31, sayı 182, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçer, H. Ali (1975) **Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler**, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları No:3, Şafak Matbaası. Ankara.
- (1979) **Türk Sosyologları**, , A. Ü. Eğitim Fak. Yayınları, Ankara.
- Mardin, Şerif (1992). **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, (1895-1908), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Su Kamil, (1977). Ahmet Rıza Bey'in Maarif Layıhası ve Bursa Okulları, **Eğitim Hareketleri**, Temmuz-Ağustos, /Ocak-Şubat, 1978, Sayı:265-266/270-271. Ankara.
- Unat A. Nermin(1982) **Toplumsal Değişme ve Türk Kadını**", **Türk Toplumunda Kadın**, (Der. Nermin Abadan Unat), Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul.
- Ülken, H. Ziya (1979). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul.